

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN AYVALIK TEŞKİLATLANMASI VE 1930 YILI BELEDİYE SEÇİMLERİ

Serap TAŞDEMİR*

Öz

1930 yılında yapılan belediye seçimleri, Cumhuriyetin ilanı sonrasında iki partinin seçime katıldığı ilk seçim olması ve ayrıca kadınlara da aday olma ve oy kullanma hakkı verilmesi nedeniyle, Cumhuriyet dönemi belediye seçimleri arasında farklı bir yere sahiptir. 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, 18 gün sonra başlayan belediye seçimlerine katılma kararı almıştı. Balıkesir iline bağlı Ayvalık ilçesinde de teşkilat kurma çalışmaları ve seçim hazırlıkları bir arada yürütülmüş, ülke genelinde benzerleri yaşanan olumsuzluklar Ayvalık ilçesinde de gündeme gelmişti. Ayvalık ilçesinin nüfusunun mübadele sonrası oluşması yeni partiyi destekleyenler veya yaşanan çatışmaların ülke genelinden farklı olmasına sebep olmuştu.

Bu makalede Balıkesir iline bağlı Ayvalık ilçesinde SCF teşkilatının kurulması ve 1930 yılı belediye seçimleri yerel basın ve arşiv kaynaklarına dayalı olarak ele alınacaktır. Seçim öncesi ve sonrasında siyasi partiler ve yaşananlar üzerinde durularak ilk çok partili yerel seçim denemesinin Ayvalık'taki etkisi araştırılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Ayvalık, 1930 Belediye Seçimleri, Ayvalık'ta 1930 Yerel Seçimler.

AYVALIK ORGANIZATION of FREE REPUBLICAN PARTY and 1930 MUNICIPAL ELECTIONS

Abstract

The municipal elections held in 1930 are important as it is the first election in which two parties participated in the elections following the proclamation of the Republic. women were also given the right to be a candidate and to vote. Therefore, the 1930 municipal elections

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi,
(serap.tasdemir@amasya.edu.tr), (<https://orcid.org/0000-0003-1559-828X>).

have a different place among the Republican municipal elections. The Free Republican Party, which was founded on August 12, 1930, decided to participate in the municipal elections that started 18 days later. In Ayvalık district of Balıkesir province, efforts to establish an organization and preparations for election were carried out together, similar adversities throughout the country came to the agenda in Ayvalık district. The population of Ayvalık district after the exchange caused the supporters of the new party or the conflicts experienced to be different from the country in general.

In this context, the present study aims to investigate the organization of Free Republican Party in Ayvalık and 1930 Municipal Elections within the framework of the experiences before and after elections and the effects of the first local election trial on Ayvalık.

Keywords: Ayvalık, 1930 Municipal Elections, 1930 Local Election in Ayvalık.

Giriş

Millî benliğin uyandırılmasıyla başlayan millî mücadele, millî kongreler, millî meclis, millî zafer ve Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ile sonuçlandı. Yeni Türkiye'de cumhurun TBMM'yi oluşturmadaki tek yetkilisi olan Meclis, "hâkimiyetin sahibi" olacaktı. Böylece TBMM'nin yanı başında mahalli idarenin yapılanması anlamlı bir hedef haline geldi.¹

Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketlerine yön veren Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF), kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin "Millî hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek" ilkesiyle demokratik, "Türkiye'yi asri bir devlet haline yükseltmek" ilkesiyle çağdaş bir ulus devlet ve ayrıca "Yeni Türkiye'de bütün kuvvetlerin üstünde kanunun velayetini hâkim kılma"yı kabul ederek, hukuk devleti özellikleri taşıyacağını, ülkenin çağdaşlaşmasında/modernleşmesinde bu üç temel kritere göre yol alacağını açıkça ilan etti.²

Toplumdaki idarî eksiklikler ile sanayileşme ve kentleşme açığına bağlı olumsuzluklar başta olmak üzere var olan tüm altyapı eksikliği ve 1929 dünya ekonomik buhranı da dâhil yaşanan iç ve dış sorunlara rağmen bu ilkelerden vazgeçilmedi. Nihai hedef demokratik Cumhuriyet olmakla birlikte, 1930 belediye seçimlerine kadar yapılan genel ve yerel seçimlere CHF tek parti olarak katıldı. Böylece, 1930 yılında gerçekleşen belediye seçimleri, hem iki partinin katıldığı bir seçim olması hem de kadınların 1934 yılı milletvekili seçimleri öncesinde yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını kullanması açısından önem taşımaktadır.

1 Sadık K. Tural, *Yüzyıla Damgasını Vuran Önder: Atatürk*, Ankara Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2018, s. 61.; Sadık K. Tural, *Sorulara Cevaplar I*, Ankara Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2018, s. 67-97.

2 CHF, 1923 tüzüğü ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Hakkı Uyar, *1923'ten Günüme CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme*, TÜSES, İstanbul, 2000.; İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III/8 (1987), s. 427.

Bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın, yakın dostu ve dava arkadaşı Fethi Okyar'dan muhalefet partisi kurmasını istemesiyle var olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), bu anlamda güdümlü bir şekilde ortaya çıktı.³ Öyle ki, SCF'nin kuruluşu esnasında, özellikle CHF Genel Merkezi yeni partiye olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmış; muhalefetin yapacağı eleştirilerin milletın çıkarına olduğunu belirtilerek parti teşkilatı bilgilendirilmişti.⁴

Başlangıçta güdümlü bir muhalefet partisi gibi gözükse de, geniş bir kitlenin desteğini alan SCF'nin kısa sürede 63 ilden 37'sinde örgütlenmesini tamamlaması,⁵ demiryolu yapımı ve vergiler konusunda iki parti arasında başlayan tartışmalar,⁶ SCF'nin 1930 yılı belediye seçimlerine katılması ve beklenenden daha yoğun bir ilgiyle karşılanması, CHF'nin ciddi bir muhalefet partisının varlığına hazır olmadığını gösterdi.⁷ Hükümet çevreleri ve CHF'ye yakın basın tarafından bolşevik, komünist, mürteci ve hatta yankesicilerin partisi olmakla suçlanan SCF,⁸ gelişen olaylar sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın desteğini de kaybedince, kendisini feshetmek zorunda kaldı. Böylece, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra SCF deneyimi de başarısızlıkla sonuçlandı.⁹

SCF'nin parti örgütünün kurulması ve 1930 belediye seçimlerine katılması süreci ülke genelinde bu şekilde gelişirken, Balıkesir ili ve Ayvalık ilçesi özelinde de benzerlik taşıdı.

1. Balıkesir'de SCF Örgütlenmesi

SCF'nin 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmasının ardından, Ege Bölgesi ve Balıkesir'de -dolayısıyla Ayvalık ilçesinde de- kısa sürede örgütlenmeye giderek seçimlere katılmasının birden fazla sebebi vardı. Hükümetin teoride özel teşebbüse taraf görünmekle birlikte uygulamada devletçi bir politika

3 Afet İnan anılarında SCF'nin ortaya çıkışını şu sözlerle dile getirdi: "1929 dünya ekonomi bunalımı Cumhuriyet Türkiye'sini de kötü vurmuştur. Halk kitleleri darlık ve sefalet içindedir. İsmet Paşa'nın kalkınma önlemleri, özellikle pahalı demiryolu siyaseti ciddi eleştirilere hedef oluyor. Halk arasında sızlanmalar artmıştır. Atatürk yeni çıkış yolları aramak için rejimde değişiklik yapmak, Batı parlamentoları gibi çok partili bir rejime geçmek gereğini anlamıştır." Halil İncalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 44.

4 BCA:490.01/01-04-05(14.8.1930).

5 Günver Güneş, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV/39 (2006), s. 123.

6 Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 193.

7 Ahmet Yücekök, *100 Soruda Türk Devrim Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 89-90.

8 Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, I/2 (Aralık 2010), s. 82.

9 Zafer Toprak, *Bir Yurttaş Yaratmak Muasır Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri 1923-1950*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 14. Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi sonrasında CHF gücünü sağlamlaştırdı ve artık muhalefet, parti içi muhalefetle sınırlı kaldı. Ayşe Güneş Ayata, *Cumhuriyet Halk Partisi: Örgüt ve İdeoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 68.

izlemesi, SCF'nin liberalizmi savunması, 1928-1929 yıllarında ülke genelinde yaşanan büyük kuraklık ve bunun sonucu kötü mahsul alınması, dünya ekonomik buhranının olumsuz etkileri, ekonomi konusundaki olumsuzlukların bir kısmının da CHF'li üye ve yöneticilerden bazılarının mevkilerini kullanarak kişisel kazanç sağlamalarının halk arasında hoşnutsuzluğa yol açması, yurt genelinde mübadillerin çoğunlukla SCF'yi destekleme eğiliminde olması sayılabilir.¹⁰ Bu sebepler içinde ekonominin içinde bulunduğu şartlardan kaynaklanan olumsuzluklar başta geliyordu. Balıkesir ilinden 1930 yılı Mayıs ayında İçişleri Bakanlığı'na çekilen telgraf bu durumu belgeler nitelikteydi. Bakan tarafından Başbakan'a iletilen telgrafta: "*Balıkesir Vilayeti mahsulâtının ihraç edilememesinden dolayı hüküm süren iktisadi buhranın vilayetin her tarafında bedbinlik husulüne sebep olduğu*" ifade edildi. Gönen, Sındırgı, Bigadiç ve Balya'da tütün fiyatları şikâyet konusuyken, zeytinyağı ile meşhur Ayvalık'ta halkı çaresiz bırakan konu tütün yerine yağ fiyatlarıydı. Bu bölgede halkın şikâyet ettiği bir diğer konu -özellikle Edremit ve civarında- emlak vergilerinin çok ağır ve insafsız olmasıydı. Burhaniye'de ise halk haksız bir şekilde "*evleri için ve yemeklik olarak çıkarttıkları zeytinyağlarından muamele vergisi alındığından*" şikâyetçiydi. Ekonomik yapıdaki bozukluk sağlık konusunda da devam ediyordu. Ayvalık'ta sıtma hastalığı öylesine yaygın bir hal almıştı ki, teftişe gelen müfettiş ilçenin "Sıtma Mücadele Mıntıkası"na dâhil edilmesini önermişti.¹¹

Balıkesir ve ilçelerinde halk 1930 yılına gelindiğinde başta ekonomi ve sağlık gibi birçok sorunun üstesinden gelmeye çalışırken, SCF'nin kuruluşu bir seçenek niteliği taşıdı. Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili denemesi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Balıkesir ilinde ve Ayvalık da dâhil diğer ilçelerde kabul görmemiş ve örgütlenmeye gidilmemişti. SCF ise kuruluşunun hemen ardından hem Balıkesir ilinde hem de başta Ayvalık olmak üzere ilçelerde parti teşkilatını kurarak yerel seçimlere katıldı.¹²

SCF Genel Başkanı Fethi Bey, İzmir'den başlayıp Menemen, Manisa, Akhisar yoluyla geldiği Balıkesir'de tamamlanan Ege gezisinde aynı zamanda il ve ilçe teşkilatını da oluşturdu. Balıkesir ilindeki teşkilat da bu gezide kurulmakla birlikte, Balıkesir'i diğer Batı Anadolu teşkilat modelinden ayıran özellik, SCF'nin burada CHF geleneğinin mesafeli/uzak baktığı gruplara temsil olanağı tanmasıydı. Balıkesir SCF Merkez Ocağı İdare Heyeti üyeleri arasında İstiklâl gazetesi başyazarı Nakşibendi Şeyhi İbrahim Sururi Bey, Hafız Abdürrahim

10 Serap Taşdemir, "Ayvalık Yerel Basımında Edremit (1924-1950)", *Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumunu Bildiriler ve Özetler*, Editörler: Recep Efe, Münir Öztürk ve İbrahim Atalay, Edremit Belediyesi Kültür Yayınları, Edremit, 2011, s. 352.; Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 72.; Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 340.

11 BCA 490.01.492.1982.1-31.

12 SCF'nin kurulduğu ve programını birkaç gün içinde yayınlacağı haberi, partinin kuruluşunun ertesi günü Ayvalık gazetesi aracılığıyla halkla paylaşılırken, aynı haberde ayrıca Eylül ayı içinde yapılacak belediye seçimlerine SCF adayının da katılacağı ifade edildi. "Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Ayvalık*, 14 Ağustos 1930, s. 1.

ve Hacı Emin Ahmet Efendiler yeni partinin bir tür dini prestije sahip üyeleri iken, eski belediye Korucubaşı Bozukzade Mehmet Rıfat ise Cumhuriyet öncesi dönemde Balıkesir Hürriyet ve İtilaf Fırkası başkanıydı. Bununla birlikte, yönetimde profesyonel grupların temsilcilerini de görmek mümkündür.¹³

SCF Genel başkanı Fethi Okyar'ın çıktığı Ege gezisinde SCF'lilerin Balıkesir'de düzenlediği miting ve Balıkesir halkının mitinge yoğun şekilde katılımı bir anlamda 1930 belediye seçimlerinin bu ilde ve ilçelerinde çekişmeli bir şekilde geçeceğinin göstergesiydi.¹⁴

2. Ayvalık İlçesinde SCF Örgütlenmesi

Ayvalık'ta SCF teşkilatı kurulmakla birlikte gazete veya arşiv belgelerinde Ayvalık SCF örgütünün başkan ve üyelerin kimlerden oluştuğuna dair bilgiye ulaşılamadı. Seçimler boyunca ve sonrasında da SCF'yi destekleyen ve ilçede yayınlanan Ayvalık gazetesi sayfalarında bu parti ile ilgili haberlere yer ayıran Avni Baskın hakkında o dönemde açıklayıcı bilgi yoksa da, onun 1930 seçimlerinde üstlendiği sorumluluk ile ilgili bilgiyi yıllar sonra bir başka

13 Örneğin SCF Balıkesir başkanı Nef'i Bey ile avukat Gürcü Mehmet Tevfik Beyefendi SCF yönetiminde eğitilmiş kesimin temsilcileri olmuşlardı. Emrence, *a.g.e.*, s. 137. Balıkesir SCF il örgütü olarak başkan: Dr. Nefi Ethem Bey, Katip: İbrahim Sururi Bey, Üyeler: Barutçuzade Süleyman Efendi, Bozokzade Mehmet Efendi, Bezzaz Hafız Abdurrahim Efendi, Binbaşı damadı Rıfat Efendi, Hacı Eminzade Ahmet Efendi, Sürmeneli Ali Osman Efendi, Avukat Gürcü Tevfik Bey, Balyalı Mustafa Çavuş, Vatan Eczanesi sahibi Necmeddin Bey'den oluştu ve parti binası olarak da Trabzonlu Kangalzade Hacı Mustafa Efendi'nin mağazasının ikinci katını kiralayarak çalışmalarına başladılar. Ömer Karakaş, "Balıkesir'de Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Teşkilatlanması ve Belediye Seçimleri", *Turkish Studies*, 8/5 (İlkbahar 2013), s. 364.

14 Karakaş, *a.g.m.*, s. 357. Balıkesir Valisi Fethi Bey'in İzmir, Menemen, Manisa'daki gezilerde yaşanan olaylardan dolayı Balıkesir'de güvenliği tehdit edecek bir olay yaşanmaması için Balıkesir halkının istasyona gitmesini menetmişti. O geziye katılan Zekeriya Yıldız heyetin 11 Eylül 1930 tarihinde Balıkesir'e gelişini şu sözlerle anlatır: "Balıkesir yolunun Aydın yolundan hiç farkı yok. Aynı sevgi, aynı heyecan, aynı izdiham ve aynı zorluklar birbirini takip ediyor. Balıkesir garına girdiğimizde kimsecikler yoktu. Sebepini öğrenmemiz uzun sürmedi. İşgüzar vali karşılama yapmayı yasaklamış, tren garına hiç kimseyi sokmamış. Şehir merkezine vardığımızda fırka binasının önündeki meydanlıkta büyük bir kalabalık toplanmıştı. Fethi Bey onlara hitap etti. Yarın şehir stadyumunda yapacağı konferansa katılmalarını istedi. Kalabalık alkışlar arasında hiçbir taşkınlığa sebebiyet vermeden dağıldılar. Fethi Bey geceyi Fırkasının vilayet sekreteri Ayanzade İbrahim Sururi Bey'in evinde geçirdi. Sururi Bey İstiklal gazetesinin de sahibi ve başyazarıymış. Sadece Balıkesir'de değil tüm bölgede tanınan ve itibar edilen bir adam olduğunu öğrendik. Aynı zamanda Nakşi cemaatinin önde gelen isimlerinden biriymiş. Halk Fırkası mutemedi bu bilgiyi gazetecilere özellikle anlattı. Aynı kişi tekkelerden çıkarılan bayraklarla dervişlerin ve hocaların fırkaya kayıt için yarışa girdiğini, İstanbul'daki depolarda yeterli fes stoğu olup olmadığını sorduklarını söyledi. Ama biz ortarlarda bayraklı ve fesli hiç kimseyi görmedik. 12 Eylül günü şehir stadyumunda yapılan mitingde yine izdiham oldu. Fethi Bey mitingden sonra İstanbul'a vapurla gitmek üzere Bandırma'ya geçti. Gazeteci arkadaşlarım onu takip ederken ben İzmir'e dönmek üzere tren garının yolunu tuttum. İtiraf etmeliyim ki, gazetecilik hayatımın en ilginç tecrübesi oldu. Burunsuz Tevfik'ten gezinin bir cümle ile özetini yapmasını istedim. Şöyle dedi: "Serbest Fırka halkın, Halk Fırkası deoletin. Kim güçlüyse o kazansın." Zekeriya Yıldız, 1930 Yalancı Bahar, https://books.google.com.tr/books?id=IJPbAwAAQBAJ&pg=PT192&dq=serbest+cumhuriyet+f%C4%B1rka&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=bal%C4%B1kesir&f=false (Erişim Tarihi: 18.11.2016.)

çok partili hayat denemesi yaşanırken CHP Genel Sekreterliği'ne "gizlidir" ibareli bir rapor gönderen Körfez gazetesi sahibi Nuri Özer verdi. Bu rapora göre "emniyetin gizli kayıtlarında (komünist) olarak müseccel" Avni Baskın, Ayvalık'ta SCF parti başkanıydı.¹⁵ SCF Ayvalık teşkilatı, kuruluş beyannamesinin hükümete verilmesinin ardından,¹⁶ resmi olarak 22 Eylül 1930 pazartesi günü saat 17.30'da düzenlenen törenle açıldı.¹⁷ SCF başkanı olmasına ve partinin kuruluşundan kapanmasına gazetesinde pek çok haber yapmasına rağmen SCF İlçe Başkanı olduğu bilgisini gazetede hiçbir zaman belirtmeyen Avni Baskın, açılış konuşmasında: "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nun Cumhuriyet prensipleri Cumhuriyet mevhumunun amir olduğu serbest münakaşa ve açık murakabenin temini için yine Cumhuriyet idaresinin büyük müessisi olan Gazimizin isabetkâr tasvibinden doğduğu cümlelizin malumudur. Cumhuriyet prensiplerinin esasat ve inkişafını daha hür, daha geniş fikir mücadelelerini daha mesut neticelere isal etmek isteyen Serbest Cumhuriyet Fırkası vatandaşların büyük müzaheretine binaen yasasını ve mevzuatı kanuniyeye göre vatanın her tarafında taazzuv ve teşekkül etmiş bulunmaktadır... Bu meyanda muhterem Ayvalıklı vatandaşların gösterdiği büyük alaka ve müzaheretle Serbest Cumhuriyet Fırkası Ayvalık Ocağı'nın küşat resmini huzurunuzda yapmakla mubahıyım... Yaşasın büyük ve asil Türk milleti."¹⁸ sözleriyle duygularını dile getirdi.

SCF Ayvalık Ocağı kurulması için Balıkesir ili SCF başkanı Nefi ve kâtip İbrahim Sururi, Keçeci Hafız Mehmet Emin Beyler de Ayvalık'a gelmişlerdi. Belediye çeşmesinde karşılanan misafirler ilçeye geldikten sonra Ankara Otel'i'nin balkonuna çıkarak toplanan halka kısa bir konuşma yaptılar.¹⁹

SCF kurulmasının ardından seçimler boyunca ilçede münferit olaylar yaşandı. Örneğin Ayvalık'ın kurtuluş günü kutlamaları yapılırken çoğunluğunu esnaf ve çıraklardan oluşan bir grup, davul zurna ve millî havalarla oynayarak resmi tören alanına gelmiş, gürültüden konuşmalar dinlenemeyince polis komiseri gruba uygun bir yer göstermişti. Töreni izleyen bir CHF'linin isteği üzerine grubun taşıdığı "Yaşasın Gazimiz, yaşasın Fethi Bey ve Serbest Cumhuriyet" yazılı bayrak jandarma kumandanı tarafından indirildiğinde, bu kez SCF'li

15 BCA 490.01.1315.363.8.Bu raporda Avni Baskın için ayrıca "Hava Kurumu Başkanı iken 4000 küsur lirayı ihtilas etmiş ve henüz ödememiş, bir buçuk sene de hapis yatmış çıkmış bir insandır" denmekteydi.

16 "Yeni Fırka", *Ayvalık*, 18 Eylül 1930, s. 1.

17 "Resmi Küşat", *Ayvalık*, 25 Eylül 1930, s. 1. Ayvalık yanında Edremit Bölgesinde SCF örgütlenmesine baktığımızda iki bin kişinin SCF'ye kayıt olduğu Edremit'te partiye ilgi yoğundu. Edremit'e bağlı Havran nahiyesinde Heçinzade Hüseyin ve Memduh Beyler tarafından kurulan SCF teşkilatı, bin üye kaydederek varolan seçmen sayısının yarısına ulaşmıştı. Eski CHF'li Bilalzade manifaturacı Ahmet ve Kereste tüccarı Kenan Beyler tarafından organize edilen Susurluk teşkilatı ise 21 Eylül 1930 tarihinde açıldı. Emrence, *a.g.e.*, s. 137-138.

18 "Resmi Küşat", *Ayvalık*, 25 Eylül 1930, s. 1.

19 İbrahim Sururi Bey yaptığı konuşmada: "Efendiler, fırkamızın mücadelesi vatan işlerinde ancak fikirlerle olacaktır. Gösterdiğiniz samimi ve coşkun tezahürattan anlıyorum ki fırkamız teveccühünüze nail olmuştur. Muhabbetler müteakibidir." sözleriyle düşüncelerini dile getirmişti. "SCF Balıkesir Heyeti Ayvalık'ta", *Ayvalık*, 25 Eylül 1930, s. 2.

partililer resmi sıfatı olmayan bir CHF'linin isteğinin jandarma kumandanı tarafından gerçekleştirilmesine karşı çıkarak, o günün akşamı polis karakolu önünde bazı nümayişler yapıp, nezarete alınan arkadaşlarını ve gündüz "Yaşasın Gazimiz, yaşasın Fethi Bey ve Serbest Cumhuriyet" yazılı bayraklarını istemişlerdi. Bunun üzerine, Kaymakam vekili Enver Bey tarafından zabıta kuvvetlerine silah atılmak suretiyle halk dağıtılmıştı.²⁰

SCF'nin Ayvalık'ta kısa sürede örgütlenip, daha çok gelir seviyesi iyi olmayan insanlar arasında kabul görmesinde, mübadele sonrası yaşanan yerleşim politikası ve dağıtımdaki eşitsizliklerin yarattığı olumsuz havanın da etkisi vardı. Mübadele sonrası Rumlar Ayvalık'tan çekildiğinde yaklaşık 1 milyon 100 bin zeytin ağacı kaldığı kabul edilmektedir. Mübadillere verilen evler dışında bu bir milyon yüz bin farz edilecek zeytin ağacının aşağıdaki gibi dağıtıldığı ifade edildi.

<u>Mal Sahibinin Adı:</u>	<u>Ağaç Adedi:</u>	<u>Toplam</u>
4 elde	20.000-15.000	80.000
18 elde	10.000-15.000	250.000
30 elde	5.000-10.000	200.000
40 elde	3.000-5.000	170.000
60 elde	2.000-3.000	170.000
-----	-----	-----
152	yekûn	870.000

Bu verilere göre bir milyon 100 bin ağacın 870 bini 152 kişinin elinde bulunduğu göre 12 bin 800 kişiye 230 bin ağaç kalıyordu.²¹ Tablodan da anlaşılacağı üzere zeytin ağaçlarının mübadillere dağıtımını toplumsal kabul görmeyince mübadeleden itibaren çatışma yaşanması kaçınılmaz bir hal aldı. Bu durumun da etkisiyle, 1930 yılında SCF kurulduğunda ve seçim aşamasında Ayvalık halkının genelde SCF'yi desteklemesindeki temel faktör ekonomik sebeplerdi.²²

20 "Ayvalık'ta Vak'a Var Mıdır", *Ayvalık*, 25 Eylül 1930, s. 1.

21 *Ayvalık*, 15 Eylül 1949. s. 1. Millî Mücadele sonrası bir yıl boş kalan Ayvalık'a Mübadele Anlaşması kapsamında Midilli, Girit ve Kuzey Yunanistan'dan yaklaşık 21.807 kişi geldi. 1927 yılı nüfus sayımında ilçe nüfusu 8653 erkek ve 8220 kadın olmak üzere 16.873'e gerilemişti. Serap Taşdemir, "Mübadele Kentlerinden Ayvalık'ta 1924-1927 Yılları Arası Sosyo-Ekonomik Yapılanma ve Kültürel Hayat", *Mübadele'nin 94. Yılı Anısına Uluslararası Mübadele Sempozyumu "Lozan Mübadelesi Yeni Hayat Mücadelesi"* 30 Ocak-1 Şubat 2017, Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Tekirdağ, 2017, s. 425. Süheyla Balcı Akova, "Ayvalık Şehrinin Nüfus Özellikleri", *Sosyoloji Dergisi*, 3/22 (2011), s. 66.

22 1930 yılı başında belediye 7 aylık etkinliklerini halkla paylaşırken, ekonomik buhranın Ayvalık'taki sert etkileri de anlaşılıyordu. 1 Haziran 1929-16 Ocak 1930 tarihleri arasında belediye tarafından ihtiyacı olanlara 1472 lira 99 kuruş katkı verildi. 400'den fazla yardıma muhtaç kişinin muayeneleri yapılarak 403 liralık yardım edildi. Ayrıca, o yıl sıtma hastalığı önceki yıllara göre daha yoğun yaşandığından ihtiyacı olanlara 410 liralık kinin dağıtıldı. 56 fakir hasta ve malulün İstanbul ve Balıkesir'e nakilleri için 303, 8 fakirin cenaze ve kefen paralarına 54, bulaşıcı hastalık taşıyan köpeğin itlafına 39, aciz ve fakire 265 lira nakdi yardımda bulunuldu. "Belediyemizin 7 Aylık Yardımı", *Ayvalık*, 16 Kanunisi 1930, s. 1.

Ekonomik şartlar ve yaşam koşullarındaki zorluklar konusunda mübadeleden 1930 yılına çok önemli bir değişiklik olmamasına rağmen, Ayvalık ilçesinde 1930 yerel seçimlerine kadar yaşanan genel seçim veya yerel seçimlerde her hangi bir sorunla karşılaşılmeden talimatlarda belirtildiği gibi sorunsuz gerçekleştirilmişti.

3. 1930 Senesine Kadar Belediye Seçimleri

Mübadele sonrası Ayvalık'ta örgütlenen ilk siyasal parti CHF idi. CHF parti teşkilatı, 1925 yılı Ağustos ayında kurulmasının ardından,²³ 1925 yılı Eylül ayında uzun zamandır boş olan Kaza Meclis-i İdare üyeliklerine Kulaksızzade Muhtar Halim, tüccardan Ağrelî Hasan Arif, fabrikatör Ali Cömert ve tüccardan Odabaşzade Yusuf Enver Beyler seçildi.²⁴

1926 yılında, CHF mevzuatına göre encümen seçiminde çekilen kurada Hasan Hulki, Ali Salih ve Namık Hulusi Beyler açıkta kalmıştı. Bu açıkta kalan üyelerin yerine yapılacak seçimde aday olan Namık Hulusi, Ahmet Beyoğlu İhsan, Hacı Bekir Oğlu Talat, Alemdar oğlu Hasan ve Bakkal Yaşar CHF'ce aday gösterildiler. Bu adaylardan en yüksek oyu alan 3 kişi belediye meclisine girecek, diğerleri yedek üye kalacaktı.²⁵ Yapılan seçim sonunda CHF adaylarından Alemdarzade Hasan, Namık Hulusi ve Ahmet Beyzade İhsan asıl üye iken, diğer adaylardan Yaşar Bey, Arif Çelebi ve Hacı Bekirzade Talat Bey ise yedek üyeler listesinde yer aldılar. Yeni seçilen üyelerle birlikte belediye heyeti toplandıktan sonra içlerinden bir reis seçeceklerdi.²⁶ Yapılan toplantıda eski heyette de üye olarak çalışan tüccardan Namık Hulusi Bey başkan seçildi.²⁷

1928 yılındaki belediye seçimleri Nisan ayında yapıldı. 17 Nisan 1928 Salı günü Gazi Kemal Paşa Mahallesi'nde başlayan seçimler, 18 Nisan günü Hayrettin Paşa Mahallesi'nde, 19 Nisanda Kazım Paşa Mahallesi'nde devam etti.²⁸ Bütün gün devam edecek oy verme işlemi öncesinde, seçmenler CHF binası önünde partiye bağlılıklarını sesli bir şekilde ifade ettikten sonra, oy kullanmak için saat 10'da büyük bir kfile halinde davul ve çalgılar eşliğinde belediyeye gelerek oy vermeye başladılar. Belediye seçimlerine şu adaylar başvurdu: Tüccardan Ali Rıfki Bey, Macid Bey ve Sirozlu Abdullah Mazhar Bey,

23 "Halk Fırkası Resmi Küşadı", *Ayvalık*, 24 Ağustos 1925, s. 2. Başkanlığa seçilen Doktor Fazıl Doğan Bey, aynı zamanda Türk Ocağı başkanıydı. CHF ilçe başkanı ve Türk Ocağı başkanı olarak ilçede karşılaşılacak eğitim, ekonomi, sosyal hayat gibi pek çok sorunun çözümü ve yapılacak düzenlemelerde Doğan'ın katkısı vardı.

24 "Meclis-i İdare-i Kaza", *Ayvalık*, 14 Eylül 1925, s. 3.

25 "Cumhuriyet Halk Fırkasında Belediye Namzetleri", *Ayvalık*, 4 Kanunisani 1926, s. 1.

26 "Belediye İntihabı", *Ayvalık*, 8 Mart 1926, s. 1.

27 "Belediyemiz Reisi", *Ayvalık*, 15 Mart 1926, s. 2.

28 Seçimler 21 Nisan cumartesi günü Zeki Bey, 22 Nisan Pazar günü Hamdi Bey, 23 Nisan pazartesi günü Mümtaz Bey, 24 Nisan Salı günü Fevzi Paşa, 25 Nisan Çarşamba günü Fethiye, 26 Nisan Perşembe günü İsmet Paşa ve 28 Nisan Cumartesi günü de Sakarya mahallesinde yapılacaktı. *Ayvalık*, 12 Nisan 1928, s. 1.

Meclisi Umumi azasından Muhib Bey, fabrikatör Fehmi Mustafa Bey, Ziraat Mektebi Aliyesinden mezun Behzat Bey, Eczacı Niyazi Bey, Eshabı emlaktan Hüseyin Basri Bey.²⁹

Oy sayımı sonucunda Muhib, Ali Rıfki, Macit, Abdullah Mazhar, Eczacı Niyazi, Fehmi Mustafa, Behzat, Hasan Basri Beyler ittifakla idare azalıklarına seçildiler.³⁰ Yeni belediye heyeti ilk toplantısını Halk Fırkası binasında gerçekleştirdi. Toplantı sonrasında fırka tarafından belediye başkanlığına Muhip Bey aday gösterildi.³¹ Yapılan gizli oylama sonucu belediye başkanı seçildiği Balıkesir'de bulunan Muhib Bey'e telgrafla bildirilmiş ve belediye bütçe görüşmeleri için Ayvalık'a gelmesi gerektiği de söylenmişti. Belediye başkanının yokluğunda belediye kanununa göre en yaşlı üye olan Gazazzade Ali Rıfki Bey başkanlığa vekâlet edecekti.³² Belediye seçimlerinde kazanan partili adaylardan Hasan Basri, Niyazi, Abdullah Mazhar, Macid, Gazazzade Ali Rıfki beylere seçildikleri tebliğ edildi.³³

Belediye seçimleri öncesi SCF Ayvalık teşkilatının kurulması ve seçimlere katılma kararı, 1930 seçimlerinin daha önceki seçimlerden daha renkli ve hareketli geçeceğinin habercisiydi adeta.

4. 1930 Yılı Belediye Seçimleri

Belediye seçimleri öncesi -yeni belediye yasasının da Eylül ayı başında yürürlüğe girecek olmasının etkisiyle- Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, 15 Temmuz 1930 tarihinde, CHF Kâtibi Umumisi Saffet Arıkan'a yazdığı bir yazıda yeni belediye seçimi yasasının Dâhiliye Vekâleti'ne yükleyeceği sorumluluklar nedeniyle vilayet merkezleri ile merbut listede isimleri yazılı kaza merkezlerine ait aday listelerinden birer suretin Dâhiliye Vekâleti'ne verilmesini talep ediyordu. Listede nedenleri açıklanmaksızın şu ilçelerin adları yer alıyordu: İzmir'de Bergama, Tire, Ödemiş, Urla, Menemen; Manisa'da Akhisar; Aydın'da Nazilli; Kocaeli'nde Adapazarı; Balıkesir'de Gönen, Bandırma ve Ayvalık; Bursa'da İnegöl, Mudanya, Mustafa Kemal Paşa; Mersin'de Tarsus; Kütahya'da Uşak; Bolu'da Düzce; Gümüşhane'de Bayburt; Urfa'da Siverek; Konya'da Akşehir; Samsun'da Havza; Amasya'da Merzifon; Çanakkale'de Biga, Gaziantep'te Kilis; Cebelibereket (Adana)'te Ceyhan; Niğde'de Nevşehir, Rize'de Hopa ve Kayseri'de Pınarbaşı.³⁴

29 "Cumhuriyet Halk Fırkası Belediye Namzetleri", *Ayvalık*, 16 Nisan 1928, s.1.

30 "Belediye İntihabatımız", *Ayvalık*, 30 Nisan 1928, s. 1.

31 "Fırkada İçtimağ", *Ayvalık*, 3 Mayıs 1928, s. 1.

32 "Belediye Reisimiz", *Ayvalık*, 3 Mayıs 1928, s. 1.

33 "Belediye Azaları", *Ayvalık*, 3 Mayıs 1928, s. 1.

34 BCA 490.01.2517'den aktaran Koçak, *a.g.e.*, s. 229.

Yeni Belediye Kanunu'na³⁵ göre seçimlere 1 Eylül 1930 tarihinden itibaren başlanacaktı.³⁶ Diğer seçimlerde olduğu gibi bu seçimlerde de her mahalleye seçilecekler ve seçeceklerin isimlerini içeren defterler asılacaktı. Listeler 27 Eylül tarihine kadar asılı kalacak ve listede isimleri olmayanlar belirtilen süre içerisinde bu eksikliği tamamlayacaktı.³⁷

Belediye seçimleri için her mahalleden ikişer kişi seçildi. Bu kişiler arasında çekilen kura sonucu Komisyoncu Halil Bey, Ali Sülün Bey, Giritli Mustafa, Şekerci Fehmi, İsmet, Hüseyin Hıfzı Beylerle Musa ve İbrahim Ethem Efendiler Seçim Encümeni oldular. Encümen 20 Eylül 1930 tarihine kadar seçmen listesini hazırlayacak ve 10 Ekim 1930 tarihinden itibaren de oylar sandığa atılacaktı.³⁸

35 Arap dilinde "bid" çöl, kırlık alanlar, "beled" ise farklı aile ve sülalelerin bir arada yaşadığı yer anlamına geliyor. Belde kelimesi de iskân olunmuş yer anlamında Selçukludan Osmanlıya intikal eden kavram ve anlayışlardır. Türk toplumunda yerel yönetim ve beledi işlerinin geçmişi Selçuklu Devletine, hatta Türklerin İslamiyet'i kabulü ve Arap kültürü ile tanışmasına kadar uzanan bir süreç izler. Osmanlı İmparatorluğunda, belediye anlamında Batı tarzı yenilikler getirilinceye kadar fethedilen her kasaba ve kente kadı atamış, belediye işleri vakıflar tarafından yerine getirilmisti. İstanbul'da 1845 de hususi bir polis teşkilatı, 1846 da Zaptiye Müşiriyeti, 16 Ağustos 1854 tarihinde yayınlanan bir resmi tebliğ ile İstanbul Şehremaneti idaresi kurulmuştur. 1869 yılında "Dersaadet Belediye İdaresi Nizamnamesi" ile belediye teşkilâtının bütün İstanbul'a yaygınlaştırılması kabul edilmiş, İstanbul Şehreminliği teşkilâtı da yeniden kurulmuştur. II Meşrutiyetle sonrasında, demokratik belediye kurumlarının geliştirilmesi için yeni bir çabaya girişilmiştir. 1912'de, İstanbul'un şehir hizmetlerini düzeltecek, özellikle lağım, çöp temizliği ve itfaiye ile uğraşmak için her biri bir hükümet memuru tarafından yönetilen dokuz şubeli bir İstanbul Şehremaneti kurulmuş, her şubeden 6 üyenin katılmasıyla kurulan 54 üyeli bir Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin de Şehremini'ne yardım etmesi öngörülmüştür. 1912 yılında çıkarılan Dersaadet Belediyesi hakkındaki bu geçici kanun ile İstanbul'daki belediye daireleri kaldırılmış, bunların yerine belediye şubeleri kurulmuştur. Şehremaneti Meclisi yerine de bir Encümen kurulması öngörülmüştür. Şehremini'nin ise yine atama ile işbaşına gelmesi öngörülmüştür. 1924 yılında çıkarılan 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu, Ankara'ya özel bir yönetim biçimi getirmiştir. Bu düzenlemeye göre İçişleri Bakanlığınca atanan bir Şehremini, bir belediye dairesi ve 24 üyeli Belediye Umumi Cemiyeti kurulmuştur. Bütçenin bu cemiyet tarafından yapılması, İçişleri Bakanlığınca onaylanması, Belediye zabıta hizmetlerinin polis teşkilâtınca yürütülmesi gibi konular da bu kanunla düzenlenmiştir. Devletin atadığı memurların aylıkları İçişleri Bakanlığınca, diğerlerinin ise Ankara Şehremaneti tarafından ödenmesi öngörülmüştür. Ankara için çıkarılan kanundan kısa bir süre sonra 442 sayılı Köy Kanunu 18 Mart 1924'de kabul edilmiş, Köy, kasaba, şehir ve büyük şehir ayrımı yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde 1930 yılına kadar yerel yönetimlere yeni yetki ya da gelir kaynakları veren çeşitli yasal düzenlemeler getirilmiş olmasına karşın, bütünsel bir düzenleme yapılamamıştır. Belediyelere ilişkin bütünsel düzenleme 1580 sayılı ve 3 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanunu ile getirilmiştir. Bu kanunun çıkış sebebi ise Ankara'nın başkent oluşu ile iyice ortaya çıkan şehirleşme problemlerinin gündemi buraya çekmesi yanında, bu sorunun Terakkiperver Cumhuriyet Partisi programında yer alacak kadar konunun önem taşıması da etken olmuştur. Hikmet Çolak, *1930 Belediye Seçimleri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 63-84.

36 "Fırka İçtimai", *Ayvalık*, 4 Eylül 1930, s.1.

37 "Belediye İntihabı", *Ayvalık*, 15 Eylül 1930, s. 1.

38 "İntihap Encümeni", *Ayvalık*, 11 Eylül 1930, s. 1.

Ayrılık'ta 28 Eylül-11 Ekim 1930 tarihleri arasında yapılacağı bildirilen seçimler³⁹ 27 Eylül günü akşam 18'de Seçim Encümeni kararıyla bir ay ertelendi.⁴⁰ Ertelenme sebebi olarak: "Bazı mahallatta bir kısım müntehiplerin defterlere muntazam geçirilmemesinden ve bazılarının da mükerrer ve saire olarak mahallatta bulunmalarından ve bunun da atiyen feshi mucip olacağı mulahazası" gösterildi.⁴¹ Bir ay sonraya ertelenen seçimler 1 Kasım 1930 Cumartesi günü başlayacak ve 15 gün devam edecekti. Buna göre: Hamdi Bey Mahallesi 1 Kasım 1930 Cumartesi günü, Zeki Bey Mahallesi 2 Kasım Pazar günü, Kazım Paşa Mahallesi 3 Kasım Pazartesi günü, Kemal Paşa Mahallesi 4 Kasım Salı günü, Fevzi Paşa Mahallesi 5 Kasım Çarşamba günü, Hayrettin Paşa Mahallesi 6-8 Kasım Perşembe-Cumartesi günü, Vehbi Bey Mahallesi 9 Kasım Pazar günü, Fethiye Mahallesi 10 Kasım Pazartesi günü, İsmet Paşa Mahallesi 11 Kasım Salı günü ve Sakarya Mahallesi 12-15 Kasım Çarşamba-Cumartesi günleri arası yapılacaktır.⁴²

SCF'li partililer ise bu tarihin zeytin toplama döneminin en yoğun günlerine denk geldiğini, bunun kasıtlı bir durum olduğunu dile getirdiler ve noter huzurunda Seçim Encümeni kararı ile seçimlerin bir ay ertelenmesini protesto ettiler. Ancak bu faaliyet seçim tarihinde değişiklik yapılmasına etki etmedi ve ilan edilen tarihler arası seçimlere gidildi.⁴³

5. 1930 Belediye Seçimlerinde Kadınlar

1930 belediye seçimlerinin bir özelliği de kadınlara yerel yönetimde seçme ve seçilme hakkının verilmesiydi. Mustafa Kemal Paşa'nın 1923 seyahatindeki: "Bir toplum iki cinsten (erkek ve kadından) yalnız birinin çağdaş gerekleri edinmesiyle yetinirse, o toplum yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet ilerlemek ve medenileşmek isterse özellikle bu noktayı esas tutmak zorundadır."⁴⁴ sözleri kadınların toplumsal kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olacağına işaret ederken, 1924 Anayasası ve devamında gelen 1926 yılındaki Türk Medeni Kanunu, kadınların yasal

39 28 Eylül 1930 tarihinde başlayan seçimler 12 gün devam edecekti. Buna göre: Hamdi Bey Mahallesi 28 Eylül Pazar günü, Zeki Bey Mahallesi 29 Eylül pazartesi günü, Kazım Paşa Mahallesi 30 Eylül Salı günü, Kemal Paşa Mahallesi 1 Ekim Çarşamba günü, Fevzi Paşa Mahallesi 2 Ekim Perşembe günü, Hayrettin Paşa Mahallesi 4-5 Ekim Cumartesi- Pazar günü, Vehbi Bey Mahallesi 6 Ekim Pazartesi günü, Fethiye Mahallesi 7 Ekim Salı günü, İsmet Paşa Mahallesi 8 Ekim Çarşamba günü ve Sakarya Mahallesi 6-11 Ekim arası seçim telaşı yaşayacaktı. "İlan", *Ayrılık*, 25 Eylül 1930, s. 2.

40 Belediye Seçimleri, o dönemde izlenen yöntem gereğince, ülke çapında bir gün içinde değil, fakat il il, ilçe ilçe birbirini izleyen günlerde ve önce bir yerde seçim sandığının oy verilmesi için hazır tutulması ve arkasından o sandığın o seçim çevresinin bir başka bölgesine taşınması biçiminde yapılmıştır. Çetin Yetkin, *SCF Olayı: Atatürk'ün "Vatana İhanet"le Suçlanması*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 257.

41 "Ayrılık Belediye İntihabı Bir Ay Sonraya Talik Edildi", *Ayrılık*, 2 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

42 "İlan", *Ayrılık*, 9 Birinci Teşrin 1930, s. 2.

43 "Ayrılık Belediye İntihabı Bir Ay Sonraya Talik Edildi", *Ayrılık*, 2 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

44 *Tarih IV: Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 228.

statülerinin eşitlenmesinde önemli kazanımlardı. Bu kazanımlar, 1930 yılında yerel yönetimlerde kadına seçme ve seçilme hakkı verilmesiyle daha da genişletildi.⁴⁵

1930 yılında yaşanan belediye seçimlerinde Ayvalıklı kadınlar, oy kullanma hakları yanında seçilemeler de adaylıklarını koyarak seçim yarışına katıldılar. CHF adayları arasında Hüsnüye Fazıl Doğan'ın ismini ilk sırada yazarken, Safinaz K. ve Nezihe M. Hanımlarsa SCF teşkilatına katılan ilk kadın üyeler oldular. Bu iki hanımın adaylığı Ayvalık gazetesinde: “Aziz milletimizin refaha ulaşması uğrunda fikri cihat açmak gayesiyle kurulan ve Ayvalığımızda teessüsünü görmekte mesut olduğumuz pek muhterem (Serbest) Cumhuriyet Fırkası'nun ilk kadın azaları olmak, onun ve büyük liderinin mukaddes mefkûrelerine âcizane hizmet etmekle kudsi emellerin kati olan tahakkukunda bu gayeye ulaşmak için her fikri hasisten azade olan serbest ocaklı kardeşlerimiz gibi bir hissei iftihar kazanacağımızdan... Sevgili ocağımıza kayıt ve kabulümüzü istirham eyleriz efendim.” sözleriyle ifade edildi.⁴⁶ Hanımlar belediye başkanı seçilemeler de Raife Naci Hanım Ayvalık Belediye üyeliğine seçildi.⁴⁷

6. Halkın Eleştirileri ve Yerel Basının Tutumu

Ayvalık'ta 1930 belediye seçimleri yaklaşırken, daha önceki seçimlerde görülmeyen bir uygulama da eski yönetim dönemindeki icraatlara eleştiriler getirilmesiydi. 18 bin liralık eğitim vergisini hiçbir ilçe miktarının fazlalığından dolayı kabul etmediği halde niçin Ayvalık ilçesinin kabul ettiği, vergi ödenmesine rağmen neden ilçede anaokulunun açılmadığı, belediyenin sadece Çamlık mahallesine hizmet götürdüğü iddiaları başlıca tenkit konuları arasında yer aldı.⁴⁸ Eleştirilerin dile getirilmesi yanında, halkın belediyeden talepleri de artmıştı.⁴⁹ 1930 seçimlerinde istek ve beklentilerin daha açık bir şekilde dile getirmesinde şüphesiz birden fazla partinin seçimlere katılmasının etkisi büyüktü.⁵⁰

SCF, kuruluşundan itibaren Ege bölgesinde kendisine geniş bir taraftar kitlesi bulmuştu. Ayvalık ilçesinde de benzer bir durum yaşandı. İlçedeki tek yerel gazete olan Ayvalık gazetesi- sahibi Avni Baskın'ın SCF İlçe Başkanı

45 Kadınlar ilk kez 1930 yılında, 1580 sayılı belediye kanununun 2. maddesi ile belediye meclisleri için seçme ve seçilme hakkı elde etmişlerdir. 1933'te ise 442 sayılı Köy Kanunu'nun 20. maddesindeki değişikliklerle kadınlara muhtar ve ihtiyar heyeti seçme ve seçilme hakkı verildi. Nihayet 1934 tarihli kanunla “İntihabı Mebusan Kanunu”nda yer alan değişikliklerle kadınlar da genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına sahip oldular. Mehmet Ö. Alkan, “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)”, *Anayasa Yargısı*, Sayı: 23 (2006), 144-145.

46 “SCF'nin İlk Kadın Azaları”, *Ayvalık*, 2 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

47 *Ayvalık*, 30 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

48 “Fırka İçtimai”, *Ayvalık*, 4 Eylül 1930, s.1.

49 Bu istekler arasında rıhtımın en kısa sürede yapılması da vardı. “Yine Diyoruz”, *Ayvalık*, 26 Kanunuevvel 1929, s. 1.

50 “Halk ve Belediye”, *Ayvalık*, 14 Ağustos 1930, s. 1.

olmasının da etkisiyle- SCF kurulduğu günden itibaren ilçede bu partinin yayın organı görevini üstlendi. Gazete tüm haberlerde SCF'yi öne çıkarırken, CHF'yi ya yok saydı ya da olumsuz sıfatlarla niteleyerek tarafgir olduğunu her fırsatta gösterdi. CHF, sadece 1930 seçiminde değil, önceki seçimlerdeki uygulamaları nedeniyle de eleştirildi.⁵¹

Ayvalık SCF örgütü de, seçim afişleri ve gazete ilanlarında yedi seneyi şu sözlerle değerlendirdi: *"Vatandaşlar, reyinizi S.C. Fırkasına veriniz. Ayvalıklılar, yedi seneden beri senin dertlerinle alakadar olmayan ve seni düşünmeyenlere reyini verme. Kısmı mahsusumuzda yazdığımız (S.C.F.) belediyesinin memlekete vadettiği zengin programını iyice okuyunuz. Memleketini, kendi sıhhatini, vatandaşlarının hayatını seviyorsan reyini verirken bir parça düşün, tesir altında kalma. İlhamı kendi vicdanından al ve reyini muhakkak olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası'na ver. Çünkü Ayvalık senin güzel vatanındır. Bu güzel memleketin belediyesini al, seni düşünmeyen ellere bırakma. Reyini suistimal ederek vicdan azabı çekme. Serbest Cumhuriyet Fırkası senin, sen de onunsun."*⁵²

Belediye seçimleri öncesi *"reyinizi saadetinizi düşünen Serbest Cumhuriyet Fırkaya veriniz"* türünden gazete ilanları vererek⁵³ halka ulaşmaya çalışan SCF parti örgütü, Ayvalık'ta seçim icraatı olarak yapacakları işleri de şu başlıklar altında açıkladı: 1. Memlekete bol ve temiz su getirtmek, 2. Hastaneyi ihya ederek halkın sağlığıyla yakından ilgilenmek, 3. Modern ve fenni bir hamam meydana getirmek, 4. Memleketin imar ve güzelliğine gerekli özeni göstermek, 5. Yedi kuyular suyunu pis durumundan kurtarmak, 6. Zeytinlik yollarını yaptırmak, özellikle Ziraat şubesinde büyük ıslahatlar yapmak, 7. Bir önceki yıl halktan alınan ağaç başına 5 kuruştan bakaya kalıp o yıl tahsil edilecek olan 15.000 lirayı tahsil etmeyerek halka terk ve teberru etmek ve sonrasında da bu kadar yüksek rakamda para almamak, 8. Memleket gelirlerini israf etmeden, tamamının ilçeye harcanması, 9. Eczaneleri sıkı kontrole alarak yüksek karın önüne geçmek (ihtikâr), 10. Gençliğin beden gelişimine önem vermek, 11. Aceze azami yardımda bulunmak.⁵⁴

İlçedeki tek yerel gazete SCF'yi destekleyince CHF'nin propaganda çalışmaları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Ayvalık'ın kurtuluş günü olan 15 Eylül'de yapılan törende söz alan Sadık Halit Bey'in konuşması -SCF'li bir bakış açısıyla da olsa- ilçede CHF'nin durumunu yansıtacak niteliktedir. Ayvalık gazetesinin haberine göre: *"(Ayvalık CHF mutemedi Doktor*

51 *"Şimdiye kadar memleketimizde bir fırka vardı. (Cumhuriyet Halk Fırkası) Bu fırka müessesileri kendi mensuplarından lüzum gördüklerini aza yaptırmak için fırkanın nüfuzundan bilistifade ehali üzerinde vesaiti malume ile propaganda yaparak muvaffak oluyordu. Çünkü halk müteşebbüslerin vadü vaatli, ricalı, temannalı sözlerine karşı hürriyetini unutarak arzularını yerine getiremezlerdi. Bu gün artık böyle olmayacaktır. Zira Serbest Cumhuriyet Fırkası teşekkül etti ve programını neşretti. "Belediye İntihabatı Münasebetiyle", Ayvalık, 21 Ağustos 1930, s. 1.*

52 *"Ayvalıklılar", Ayvalık, 25 Eylül 1930, s. 1.*

53 *Ayvalık, 9 Birinci Teşrin 1930, s. 1.*

54 *"Fırka Namzetleri", Ayvalık, 25 Eylül 1930, s. 1-2.*

Fazıl Bey'in coşkulu konuşmasının ardından)... Sadık Halit Bey de kürsüye çıktı. Ayvalıklılara mahsus olan bu gün için heyecan verici sözler dinleriz zannediyorlardı. Ayvalıklılar süruruna ait olan bu günde bilemiyoruz ne için hatip: 'Fethi Bey namında bir zat çıkmış, bir fırka yapmış, bununla fikir mücadelesine mensup olduğum fırkam hazır. Fakat iş şair Mehmet Emin Beyin anlattığı gibi kaynağa kadar gittikçe temizlenen bir şekilde değildir. Bunun aksisi de vardır ki kaynağın dulanık damarları da vardır. İşte fırkam bu temiz gibi görünen fikir kaynağının altında sürüklenen bazı yılanların kafasını bila peroa tırnaklarıyla ve kanıyla ezecektir...' dedi." sözleriyle dile getirildi. ⁵⁵

Seçimle ilgili propaganda çalışmaları tüm hızıyla devam ederken, çok partili her seçim öncesinde basında görüleceği üzere, Ayvalık veya diğer yerlerdeki CHF'den istifa edenlerin haberleri hemen hemen her sayıda gazete aracılığıyla duyuruldu. ⁵⁶

7. Seçimler ve Sonrası

Ayvalık'ta seçim sonucu CHF: 1143, SCF ise 1044 oy aldı ⁵⁷ Bu sonuçlarla seçimi Ayvalık'ta CHF kazandı. Balıkesir ili ve ilçelerinde seçime katılan SCF, sadece Edremit ve Susıgırlık kazalarında başarı sağladı. ⁵⁸

CHF ilçe İdare Kurulu Başkanı Nejat Sarlıcalı 1930 Belediye seçimlerinde yaşananlarla ilgili bildiklerini "gizlidir" ibaresiyle 23 Ocak 1951 tarihinde Genel Sekreterliğe gönderdiği bir raporda açıkladı. Buna göre seçimin kaderini belirleyen kişi SCF ilçe başkanı Avni Baskın'dı. Nejat Sarlıcalı'nın ifadesine göre: "25 yıldan beri CHP ye daima muarız kalan H. Avni Baskın, Serbest Fırka'ya intisap etmiş ve o zaman da belediye seçimlerinde 700 liraya Serbest Fırka'ya verilen reylerin CHP lehine sayılmasına muvafakat etmiş ve bu fırka dağıldıktan sonra menfi haline devam..." ⁵⁹ etmişti. 1930 belediye seçimlerinde belki de ülke genelinde yaşanan tek örnek olarak bizzat SCF Ayvalık İlçe Başkanı Avni Baskın kendisi belediye seçimlerinin sonucunu verdiği karar ve/veya onayla CHF lehine etkilemişti.

Seçim sonucu değilse de seçim süreci ile ilgili olarak Ayvalıklı SCF'lilerin pek çok şikâyeti oldu. Seçim süreciyle ilgili SCF'lilerce yapılan şikâyetlerden bazıları: seçimler başlamadan Ayvalık CHF mutemedi tarafından eski belediye başkanının seçileceği (tayini!) bilgisinin açıkça ifade edilmesi, ⁶⁰ belediye

55 "Ayvalık'ta Vak'a Var mıdır?", *Ayvalık*, 25 Eylül 1930, s. 1.

56 Örneğin 25 Eylül tarihli gazetede istifa edenler arasında: Tuhafiyeci Sabit, Komisyoncu Halim, Tüccardan Tal'at, tuhafiyeci İbrahim Ethem, Sünnetçi Behçet Beylerin adı verildi. "İstifalar", *Ayvalık*, 25 Eylül 1930, s. 2.; "İstifa", *Ayvalık*, 2 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

57 *Ayvalık*, 7 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

58 BCA 490.01.286.1146.1. Seçimler sonucu ülke genelinde 2 vilayet, 16 kaza ve 6 nahiye olmak üzere toplam 24 belediyede seçim kazandığında SCF lideri Fethi Bey'in tüm teşkilat ve vatandaşlara teşekkür bildirisi Ayvalık Gazetesi'nde de yayınladı. "Fethi Beyin Teşekkürü", *Ayvalık*, 30 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

59 BCA 490.01.1315.363.

60 Ayvalık gazetesinde bu durum: "Hüsnüye Fazıl Doğan hanımdan sonra listeye ismi yazılan Muhip Bey'in bir mahmukaddem belediye riyasetine (tayini!) hakkında emir derecesinde kuvvetli

görevlilerin CHF adına oy istemesi,⁶¹; defterlerin sağlıklı tutulmaması, 1930 belediye seçimi için yeni defterlerin düzenlenmesi beklenmeksizin verilen emir üzerine 12 Ekim Pazar günü Hamdi Bey mahallesinde seçimlere başlanması ve tek amacın neye mal olursa olsun seçimleri kazanmak amacı güdülmesi; CHF'lilerin bu amaçla polis ve askerleri seçimlerde kullanmak istedikleri şeklindeydi.⁶²

Yaşanan belediye seçimlerinde ise CHF yönetimi, başta belediyede çalışan memurların CHF adına oy istemeleri,⁶³ sandık memurlarının gelen seçmenlere isminiz yok diye oy verdirmeden geri göndermeleri, ölülerin oy verildi şeklinde gösterilmesi, arsaları hane diye kaydedip oy kullanılması, evde hasta yatanların sandıkta oy verdiği, hatta isminiz yok diye geri çevrilenlerin de oylarının CHF'ye aktarıldığı, sayımdan sonra ise SCF'ye verilen oyların yok edildiği gibi sebeplerle suçlandı. SCF'liler, CHF'nin sadece seçimi kazandığını, buna karşın halkın desteğini kaybettiğini, henüz 3 ay önce kurulan bir partinin aldığı oylarla genel olarak seçim sonucunun kayıp değil başarı olduğunu savundular.⁶⁴

Seçim sonrası CHF Genel Merkezi doğrudan eleştirilmese de, CHF ilçe başkanı Dr. Fazıl Doğan üzerinden örtülü eleştiriler dile getirildi. Örneğin 23 Ekim 1930 günkü gazetede: *"Halk Fırkası mutemedi Doktor Fazıl Bey altı seneden beri Belediye hekimi, beş seneden beri de Halk Fırkası mutemedi, hatta üç seneden beri de müseccel tüccardır. Belediye müstahtimini de müvazenei umumiyyeden maaş alan memurlar gibi devlet memurudurlar. Bahusus hekimleri sıhhat ve içtimai Muavenet Vekâleti tayin eder demek ki memurdur. Hâlbuki elyevm meri ve muteber olan (Memurin Kanunu) nun 9. Maddesi "memurların siyasi cemiyet ve kulüplere inhisap ve devamların, her nevi intehabata müdahaleleri ve siyasi neşriyat ve beyanatta bulunmaları memnu ve bil muhakeme sübutu halinde tartlarını muciptir." diyor. Bundan maksadımız vakia belediye hekiminin yapmaya mecbur olduğu vazifeleri layık olduğu kadar değil, hemen*

olan vabi vilayetpenahiye istihsal ettiğini ve o (kıymetli!) emrin cebinde bulunduğunu fırka mutemedi beyin ağzından işittik." Sözleriyle ifade edildi. "Fırka Namzetleri", *Ayrılık*, 25 Eylül 1930, s. 1.

61 "Belediye Memurlarının Fırkacılık Gayreti", *Ayrılık*, 2 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

62 "Belediye İntihabatının Neticesi", *Ayrılık*, 23 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

63 "Belediye Memurlarının Fırkacılık Gayreti", *Ayrılık*, 2 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

64 "Belediye İntihabatının Neticesi", *Ayrılık*, 23 Birinci Teşrin 1930, s. 1.; *Ayrılık*, 30 Birinci Teşrin 1930, s. 1. İlan edilen yerlerdeki sandıkların başına gidecek ve dört sene müddetle seçilecek belediye üyeleri için seçmenlerde oy vermek için kanunda belirtilen şartları taşıyanlar oy hakkına sahip olmuş, 18 yaşına gelmeyenler, hukuku medeniyeden sakat olanlar (medeni hakları iptal edilmiş olanlar), asker, jandarma, polis, subay ve askeri memurların seçime katılma hakları olmamıştı. Oy pusulaları kanununun 41. maddesi gereğince, herkes kendi oyunu bizzat sandığa atmak ve sandığa başkasının adına hiç bir suretle oy kullanmamakla yükümlü tutulmuştu. Oy pusulalarında seçmenin ismi, adresi, imzası veya mührünün olması, her seçmenin, nüfus cüzdanı ile seçim denetmenlerine müracaat ederek, seçim defterindeki ismin hizasına imzasını atması veya parmağını basması, alacağı oy pusulasına seçilecek aday sayısı kadar yedekleri ile birlikte isim yazması veya güvendiği bir kişiye yazdırması ve pusulasını bizzat sandığa kendisinin atması hususları düzenlenmişti. Seçimlerin 11 Teşrin Evvel (Ekim) Cumartesi akşamına kadar devam etmesi, gerekirse bir hafta uzatılmasına karar verilmişti. *Cumhuriyet*, 5 Teşrinievvel 1930.

hiç de yapmadığı halde Doktor Fazıl Bey nasıl oluyor da bu sarahat kanuniyeyi ayaklar altına alarak siyasi bir fırkanın mutemetliğini yaptığı veyahut da nasıl olur göğsünü gere gere istifa etmediğidir. Acaba İkinci İsmet Paşa kabinesinde mevkiini muhafaza eden Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, kendisinin de imzası bulunduğu memurun kanununun bu maddesini bilerek mi hazım ediyor yoksa bilmeyerek mi hareket ediyor?" denmişti.⁶⁵ Avni Baskın ve Dr. Fazıl Doğan'ın belediye seçimleri ile başlayan karşı grupların liderleri olmaları, Dr. Fazıl Doğan'ın ölümüne kadar devam ederken, ilçede yaşanan her konuda uzlaşma ve bütünleşmeyi sağlamak yerine çatışma kültürüne yol açmıştı.⁶⁶

8. Edremit Körfezi'ndeki Diğer İlçelerde Durum

Ayvalık gazetesi seçimler boyunca Ayvalık yanında Balıkesir il merkezi ve diğer ilçelerle ilgili olarak da gelişmeleri aktardı. Gazetede seçimin ertelenmediği yerlerden Havran, Edremit ve Burhaniye'de SCF adaylarının önde olduğu,⁶⁷ hatta Edremit'te halkın kâmilen SCF'ye geçtiği dile getirildi.⁶⁸

SCF'nin belediye başkanlığını kazandığı yerler arasında yer alan Edremit ilçesinin haberi Ayvalık gazetesinde: "Sözü mevsuk bir zattan işittiğimizize göre Edremit, intehabatı müntehiplerin gösterdiği rüş ve samimi alaka dolayısıyla hemen kamilen denebilecek bir ekseriyetle SCFırkasının kazansıya neticelenmiştir."⁶⁹ sözleriyle verildi.

İlçelerde benzer hadiseler yaşanırken, 1930 *Yalancı Bahar* adlı kitapta Balıkesir'deki durum: "...Rey hakkına sahip olanların yüzde doksan beşini teşkil eden 9560 kişi valiliğe yürümüş, seçimlerdeki usulsüzlüklerin araştırılması için Dâhiliye Vekiline dilekçe yazmışlardı. Ayanzade Susuri Bey'in yatıştırıcı konuşmaları olmasa büyük hadiseler patlayabilirdi."⁷⁰ sözleriyle ifade edildi. Valiliğin hazırladığı raporda ise siyasi durumun son zamanlarda genellikle düzelmekte olduğu belirtildi.

Fethi Bey de seçim sonuçlarını değerlendirdiği meclisteki konuşmasında Balıkesir seçimlerini: "*Balıkesir'de Serbest Cumhuriyet Fırkasına mensup olup gördükleri müşkülât ve yolsuzluklardan dolayı intihaba iştirake imkân bulamayan*

65 "Memurdan Mutemet ve Tüccar Olur mu?", *Ayvalık*, 23 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

66 Bu durum müfettiş raporlarında da yer almış ancak nedeni veya çözüm önerisi belirtilmemişti: "*Balıkesir'de parti örgütümüzün basın ve yayın kurumları ile tam bir ilgisi ve çalışma beraberliği vardır. Yalnız Ayvalık gazetesinin sahibi ile parti başkanımızın araları gayet açık bulunduğu mahalli parti teşkilatımızla Ayvalık gazetesi arasında iş beraberliği yoktur. Bittabi bu sebeple istifade edilememektedir.*" BCA 490.01.623.46.1.75.

67 "İntihabat Harekâtı", *Ayvalık*, 2 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

68 "Edremit'te İnziham", *Ayvalık*, 9 Birinci Teşrin 1930, s. 1.

69 "Edremit'de", *Ayvalık*, 23 Birinciteşrin 1930, s. 1.

70 Zekeriya Yıldız, 1930 *Yalancı Bahar*,

https://books.google.com.tr/books?id=IJPbAwAAQBAJ&pg=PT192&dq=serbest+cumhuriyet+f%C4%B1rka&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=bal%C4%B1kesir&f=false

(Erişim Tarihi: 18.11.2016.)

ve Balıkesir halkının hakkı intihaba malik kısmının % 95'ni teşkil eden 9560 kişinin yapılan intihabın gayri kanunî olduğuna dair musaddak imzalar ile Dâhiliye Vekâletine gönderdikleri mazbata oradaki intihabın tarzı cereyanı ve istihsal edilen neticenin ne derece gayri kanunî ve gayri tabii olduğuna en mükemmel bir vesika teşkil ettiği cihetle buna fazla bir şey ilâvesini zait görüyorum.”⁷¹ sözleriyle değerlendirdi.

CHF belgelerinde ise Şurayı Devlet (Danıştay) tarafından belediye seçimlerinin iptal edildiği yerler arasında ismi bulunmamakla beraber, Balıkesir belediyesine seçilen asıl ve yedek üyelerin istifa ettiği ve bu nedenle seçimin yenileceği kaydı yer aldı.⁷²

9. Seçim Sonrası CHF Raporlarında Durum

Belediye seçimleri sonrası CHF, başta Giresun milletvekili ve İl İdare Reisi Hacim Muhittin Çarıklı ile diğer Balıkesir milletvekillerinden oluşan bir heyeti Balıkesir ve ilçelerine gönderdi. Yapılan teftiş gezileri sonucu Balıkesir vilayetinde, 1930 belediye seçim sonuçları, seçimler sırasında yaşananlarla vilayet halkının şikâyetleri yerinde görülüp değerlendirildi.⁷³

Seçimler sonrası Dursunbey hariç bütün ilçeler de dâhil gidilip incelendiğini, “kazalarda en ufak bir irtica korkusu dahi olmayıp, bütün muhalefetler şahsi infialattan kısmen de memur ve fırka arkadaşlarımızın idaresizliğinden” meydana gelmiştir denilerek durum ifade edildi.⁷⁴

Seçimler sonrası Ayvalık'taki süreç hakkında müfettişler muhalefet yapılırsa da durumun kontrol altında olduğunu, yaşananlarda Ayvalık ahalisinin neredeyse tamamen mübadil olduklarından birbirlerini tam anlamıyla tanımamalarının etkisinin bulunduğunu, bu nedenle kaza kongresinde eski yönetimin değiştirilmeden olduğu gibi yeniden seçildiğini dile getirdiler.⁷⁵

Müfettiş raporlarından anlaşıldığına göre Edremit⁷⁶ ve Ayvalık'taki

71 TBMM Zabıt Cerideleri, 15.11.1930, Clt: 22, Devre: 3, İçtima: 4, s. 19.

72 Koçak, a.g.e., s. 333.

73 Karakaş, a.g.m., s. 359.

74 BCA 490.01.623.46.1.135.

75 BCA490.01.492.1982.2.

76 SCF adayının seçimi kazandığı Edremit için: “Edremit Kazasının (Havran) Nahiyesi o havalide muhalefet cereyanlarının en yüksek ve kuvvetli olduğu bir kasabadır. Oradaki muhalefette sırf şahsi ise de Adam öldürmeye kadar varmıştır. Orada da yapılan temaslar ve münakaşalı hasbıhaller neticesinde oradaki efkârı umumiyeye de fırkamıza imâle edilmiş ve bir hayli arkadaşlar fırkamıza avdet ve iltihâk etmişlerdir. Haoranda da muhtelit bir heyeti müteşebbise yapılmıştır. Nahiye Kongresinin inikadı ve yeni heyeti idare intihabı biraz teehhür etmiştir. Üç beş gün zarfında bitmesi çok muhtemeldir. En son olarak Balyaya geldik. Balya'nın dağlık arazisinde yetişen çetin Türk unsuru tahsillerinin noksanisine ve fikirlerinin lâıykıyla tenevviit etmemiş olmasına rağmen Cumhuriyet prensiplerini çok iyi kavramışlar ve fırkamızın yeni istikametini lâıykıyla benimsemişlerdir. Kaza merkezinde yapılan hasbıhallere köylerden de gelmişler ve Kaza Merkezi halkından evvelce -Fırkamızdan çıkmış olan bir hayli arkadaş ana yuvalarına avdet ve iltihâkte tereddüt etmemişlerdir. Orada fırkamız zaten kuvveli ve hâkim olan vaziyetini muhafaza etmiştir.” denmekteydi.
BCA 490.01.492.1982.28/20 Kanunuevvel 1930.

muhalefetin başlıca sebebi “firka akidelerinden ziyade hususi itibar ve İnfialler” olarak belirlenmiş ve “şahsi husumetlerin kuvvetlenmesi ve mefsuh fırkaya zahir olmalarında mürteci bazı eşhasın” propagandaları ile “bu müessirlere hükümetin zafı ve ufak memurlardan bir kısmının sui muamele ve gayri kanuni hareketleri de” etkili olmuştu.⁷⁷ Memurların olumsuz davranışlarından şikâyet edilmesi Ayvalık ve Edremit ilçelerine has bir durum değildi. Denilebilir ki tüm Balıkesir ili ve ilçeleri ve hatta Türkiye genelinde halk memurların kendilerine karşı olan tutum ve davranışları hakkında şikâyetçiydi.⁷⁸

Ayvalık ve Edremit bölgesinde yaşanan sorunlardan biri de tahririn yüksekliliği idi. Alibey nahiyesi ve Küçükköy’den başka mülki teşkilatta kendisine bağlı yer olmayan Ayvalık ilçesine 25 bin mübadil yerleştirilmeye çalışıldı. Devlet, İskân kanununun 6. maddesiyle her mübadilin meskûn bulunduğu bölgelere yerleştirerek bir an evvel üretici duruma getirme sorumluluğunu üstlenmişti. Edremit, Burhaniye ve özellikle Ayvalık’ın nüfusunun tamamının mübadil ve muhacirlerden oluşması Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonominin rayına oturması konusunda (Mübadillere zeytinlik tefvizi⁷⁹) zorluklar yaşanmasına sebep oldu. 1930 seçimlerinde de zeytin ağaçlarının dağıtımı konusunda yaşanan sorunlar devam ettiğinden dolayı halkın dile getirdiği talepler arasında yer aldı.⁸⁰

Sonuç

1930 yılında yapılan belediye seçimleri, 1946 yılında çok partili hayata geçmeden önce yapılan ilk ve tek çok partili yerel seçim olarak Cumhuriyet tarihinde özel ve/veya önemli bir yere taşıdı.

Seçimlerin asıl galibinin kendi partileri olduğunu ifade eden SCF yöneticileri, seçim sonuçlarının gerçeği yansıttığını kabul etmediler ve gerek meclis kürsüsünde gerekse basında hükümetin baskı ve yolsuzlukla seçimleri

77 BCA 490.01.492.1982.29/20 Kanunuevvel 1930.

78 BCA 490.01.492.1982.1-20.(20 Kanunuevvel 1930); Ömer Karakaş, *a.g.m.*, s. 361.

79 Bir taşınmaz malı bilinen değeri karşılığı bir kimseye verme.

80 “Ayvalığın Vaziyeti İktisadisine Müessir Avamil”, *Ayvalık*, 6 Kanunuevvel 1926, s. 1. Mübadillere zeytinlik dağıtımı sırasında eğer civar köyler ahalisinden o zeytinliğin geçmişte kime ait olduğunu bilen varsa ve tapuda da kaydı bulunabilirse belirli bir değer biçilerek dağıtıldı. Eğer bilen yok veya tapu kaydı da bulunamazsa o zaman (eşhası meçhuleye) aittir diye işlem yapıldı ve zeytin ağaçlarına ağaç başına yaklaşık olarak 30 lira değer biçildi. Bu durum ilk bakışta gayet basit bir işlem gibi görünmesine rağmen uygulamada büyük olumsuzlukların yaşanmasına yol açtı. Örneğin tapu kaydı üzerinden dağıtılan 40 dönümlük ve 300 ağacı içeren bir parça 40-50 lira gibi az bir miktar üzerinden vergi verirken, yanı başında ve fakat eşhası meçhule kaydı ile dağıtılan aynı miktarda ve aynı ağaçları içeren diğer bir parça ağaç başına 30 lira değer biçildiğinden dolayı 8-10 bin lira gibi ciddi bir miktar üzerinden vergilendiriliyordu ve bu da haklı şikâyete sebep oluyordu. Ayrıca, sahip ve sayısı tam bilinmediği için Ayvalık’ta iskân eden bazı kişiler; civardaki ve hükümete ait kısımlardan da birçok ağacı almış ve bu yüzden millet hazinesi ciddi zarara uğratılmıştı.

kazandığını gündeme getirdiler.⁸¹ CHF Balıkesir Milletvekili Hayrettin Bey ise kendi seçim bölgesinde seçimlerde bir yolsuzluk yapılmadığını, aksine SCF'nin oy toplamak için irticaya hizmet ettiğini dile getirdi.⁸²

İzmir, Manisa veya genelde Ege Bölgesi'nde SCF'yi destekleyenler veya kurucular arasında tüccar ve/veya ticaretle uğraşan sermaye sahipleri çoğunlukta, Ayvalık'ta farklı olarak tüccarlar CHF'nin yanında yer aldı.

1930 belediye seçimleri sonrasında kendini yenileme yoluna giden CHF, diğer illerde olduğu gibi, Balıkesir ve ilçelerinde de parti teşkilatını yenilerken, Ayvalık'ta CHF ilçe yönetimi değiştirilmedi. CHF'yi destekleyen taraf mübadele ile gelirken varlıklı olan ya da parası olup mübadele harici mal ve zeytinlik satın alarak Ayvalık'a yerleşen büyük zeytinlik sahipleri veya fabrikatörlerdi. SCF'nin yanında yer alanlar ise mübadele ile gelirken ya geldiği yerde de varlığı olmayan ya da kaçarken gerekli belgeleri alamadığı için geldiği yerdeki varlıklı hayatı Ayvalık'ta sürdüremeyen, başını sokacak bir ev ve kişi başı 20 ağaca razı olanlardı.

Ayvalık halkının neredeyse tamamının farklı yerlerden gelen mübadillerden oluşması –bir anlamda birikme olması- durumuna bir de Ayvalık'a geldikten sonra yaşanan ekonomi ve sağlık sorunları da eklenince bütünleşme ve birlikte hareket etme bilinci, Türk Ocakları ve halkevleri gibi kurumların etkili faaliyetlerine rağmen, sorunu tam anlamıyla çözüp birlik olmada –her zaman- yeterli gelmedi. Üstelik bu sorunlara üretilen çözümler/ değişen toplumsal koşullar toplumda yeni patlamalara, meşruiyet savaşlarına yol açtı ve değişik iktidar ilişkileri ve yeni denge sorunlarını ortaya çıkardı.

Bu seçim Türkiye genelinde muhalefet kavramına ilişkin tepkilerin su yüzüne çıkması ve kadın kavramına bağlı siyasî gücün belirginleşmesini ve seçim tecrübesini kazandırdı. Ayvalık özelindeki durum birkaç açıdan sosyal yapıda zor değişme olur hükmüne uygun görüntüler verdi. 1950 hatta 1960'lı yıllara kadar Ayvalık'ta siyasal yapıdaki -ekonomik gücü de yönlendiren- elitler değişmedi. Belediye başkanlarının ve encümen heyetinin hatta Ticaret Odası'ndaki neredeyse ilk 50-60 sıradaki kişilerin Çamlık'ta veya Ayvalık merkezde oturması (ekonomik refahı elinde bulunduran kesim olması) yönetimde 150-200 kişilik bir kesimin söz sahibi olduğu -plütokrasi olarak isimlendireceğimiz- bir yapının ortaya çıkmasına yol açtı.

81 Örneğin Fethi Bey 1930 belediye seçimleri sonrasında mecliste yapılan oturumda görüşlerini şu sözlerle ifade etmişti: "Reylerin arzu edilen tarafa verilmediği görüldükçe asabiyet ziyadeleşti. İsteddiği tarafa rey vermek hakkını kullanmak gibi en memduh ve en lüzumlu bir vazife ifa ettiği için en güzide şehir ve kasabalarımız halkına irtica, komonistlik ve anarşi lekeleri sürülme istenildi. Eğer en ileri gelen şehir ve kasabalarımızda bu derece vasi miyasta irtica hareketleri mevcut idise o yerlerin idare âmirleri belediye intihabatından evvel böyle bir hareketi neden sezmediler ve Hükümet merkezini neden ikaz etmediler?" diye soruyordu. CHP'liler bu soruya cevap vermediler." TBMM Zabıt Cerideleri, 15.11.1930, Devre: 3, İçtima:4, s. 16.

82 Yetkin, a.g.e., s. 275.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

BCA 490.01.286.1146.1.

BCA 490.01/01-04-05.

BCA 490.01.1315.363.

BCA 490.01.623.46.1.75.

BCA 490.01.623.46.1.135.

BCA 490.01.492.1982.2.

BCA 490.01.492.1982.1-20.

BCA 490.01.492.1982.28.

BCA 490.01.492.1982.29.

BCA 490.01.623.46.1.139.

II. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Cerideleri, 15.11.1930, Devre: 3, İctima:4, s. 16.

TBMM Zabıt Cerideleri, 15.11.1930, Clt: 22, Devre: 3, İctima: 4.

III. Süreli Yayınlar

Ayvalık

Cumhuriyet

IV. Kitaplar

AYATA, Ayşe Güneş, *Cumhuriyet Halk Partisi: Örgüt ve İdeoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

- EMRENCE, Cem, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- İNALCIK, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- KOÇAK, Cemil, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Tarih IV: Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.
- TOPRAK, Zafer, *Bir Yurttaş Yaratmak Muasır Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri 1923-1950*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- TURAL, Sadık K., *Sorulara Cevaplar I*, Ankara Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2018.
- TURAL, Sadık K., *Yüzyıla Damgasını Vuran Önder: Atatürk*, Ankara Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2018.
- UYAR, Hakkı, *1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme*, TÜSES, İstanbul, 2000.
- YETKİN, Çetin, *SCF Olayı: Atatürk'ün "Vatana İhanet"le Suçlanması*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.
- YÜCEKÖK, Ahmet, *100 Soruda Türk Devrim Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984.

V. Makaleler

- AKOVA, Süheyla Balcı, "Ayvalık Şehrinin Nüfus Özellikleri", *Sosyoloji Dergisi*, 3/22 (2011), s. 59-87.
- ALKAN, Mehmet Ö., "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)", *Anayasa Yargısı*, Sayı: 23 (2006), s. 133-165.
- ERTEM, Barış, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, I/2 (Aralık 2010), s. 71-92.
- GÜNEŞ, Günver, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV/39 (2006), s. 117-147.

GÜNEŞ, İhsan, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III/8 (1987), s. 427-442.

KARAKAŞ, Ömer, "Balıkesir'de Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Teşkilatlanması ve Belediye Seçimleri", *Turkish Studies*, 8/5 (İlkbahar 2013), s. 357-375.

TAŞDEMİR, Serap, "Ayvalık Yerel Basınında Edremit (1924-1950)", *Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu Bildiriler ve Özetler*, Editörler: Recep Efe, Münir Öztürk ve İbrahim Atalay, Edremit Belediyesi Kültür Yayınları, Edremit, 2011, s. 350-367.

TAŞDEMİR, Serap, "Mübadele Kentlerinden Ayvalık'ta 1924-1927 Yılları Arası Sosyo-Ekonomik Yapılanma ve Kültürel Hayat", *Mübadelenin 94. Yılı Anısına Uluslararası Mübadele Sempozyumu "Lozan Mübadelesi Yeni Hayat Mücadelesi" 30 Ocak-1 Şubat 2017*, Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Tekirdağ, 2017, s. 415-435.

VI. İnternet Kaynakları

Zekeriya Yıldız, 1930 Yalancı Bahar, https://books.google.com.tr/books?id=IJPbAwAAQBAJ&pg=PT192&dq=serbest+cumhuriyet+f%C4%B1rka&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=bal%C4%B1kesir&f=false

(Erişim Tarihi: 18.11.2016.)

VII. Tezler

ÇOLAK, Hikmet, *1930 Belediye Seçimleri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.